

Povijest filozofije

Boris Kalin

FILOZOFIJA: "ljubav spram mudrosti"

- Pitagora prvi upotrijebio riječ filozofija
- u stalnu upotrebu uveli je Sokrat i Platon
- podjela filozofije na:
 - a) teoretsku (ontologija, gnoseologija...)
 - b) praktičnu (etika, filozofija politike, prava, povijesti...)
 - c) poetsku (estetika, poetika, retorika, filozofija tehnike...)

METAFIZIKA I ONTOLOGIJA

- **metafizika**: istražuje ono što je prvo i što je posljednje, meta ta fizika(iza fizike), znanost o onome što je s one strane fizičkog, bitak, bit, zbivanje, kretanje, forma, materija, supstancija, uzrok, svrha...
- **ontologija** ili *opća metafizika* je učenje o bitku, temeljna je filozofska disciplina, često je se izjednačuje sa filozofijom
 - × specijalne metafizike: teologija, psihologija, kozmologija...
 - × što jest? - što je bitak?
- *s obzirom na pitanje je li bitak jedan, jedinstven razlikujemo*:
 - monizam** – sve je u svojoj osnovi jedno (jedno načelo ili supstancija)
 - dualizam** – dva su međusobno nesvodljiva samostalna različita načela svega
 - pluralizam** – više načela, osnova ili supstancija svega (Empedoklo: četiri elementa)
- *prema temeljnom određenju bitka razlikujemo*:
 - materijalizam** – bitak je materijalan, materija je primarna a svijet i mišljenje sekundarni
 - idealizam** – bitak i osnova svega je ideja, misao, mišljenje, svijest, volja, duh, bog.
 - objektivni idealizam*: bitak je objektivna zbiljnost neovisna od čovjeka (Platon-ideje ili Hegel-apsolutna ideja)
 - subjektivni idealizam*: naša svijest je ono primarno a zbilja je idejna tvorba subjekta ili agregat osjeta

SPOZNAJNA TEORIJA ILI GNOSEOLOGIJA

- J. Locke u 17. st. utemeljio spoznajnu teoriju ili gnoseologiju kao filozofsku disciplinu
- važni su problem predmeta spoznaje i problem istine
- *s obzirom na izvor spoznaje razlikujemo*:
 - × **empirizam**: iskustvo je izvor sveg našeg znanja, duh je nakon rođenja tabula rasa (J. Locke)
 - × **senzualizam**: osjetilno iskustvo je jedini i glavni izvor spoznaje
 - × **racionalizam**: izvor spoznaje je čisto mišljenje, umovanje, osnova spoznaje je um, razum, intelekt(Heraklit, Descartes, Spinoza...)
 - × **kriticizam**: gnoseološka koncepcija prevladavanja empirističkog odnosno racionalističkog dogmatizma(kritička sinteza racionalizma i empirizma → utemeljio I. Kant)

- × **intuicionizam**: izvor spoznaje je intuicija, neposredno gledanje i uvid bez racionalne analize, dedukcije (H. Bergson ; J. Locke i Descartes → senzitivna, demonstrativna i intuitivna spoznaja)
- × **iracionalizam**: oprečan racionalizmu, izvori spoznaje su iracionalni, nerazumski, ono što je iznad razuma ili protivno razumu
 - a) voluntarizam – pravac koji daje primat volji nad razumom (Augustin i Schopenhauer)
 - b) misticizam – izvor spoznaje je u ekstazi, sjedinjenju s apsolutnim (Plotin)
- *prema dosegu i vrijednosti spoznaje razlikujemo*:
- × **dogmatizam**: moguća je sigurna spoznaja istine, svijet i stvari spoznajemo onakvima kakvi su o sebi
- × **skepticizam**: nije moguće spoznati objektivnu istinu zato se je mudro suzdržavati od izricanja tvrdnji

ETIKA: je *filozofija morala*

- a) heteronomna etika – izvor morala je izvan čovjeka (to su sve eudajmonističke etike)
- b) autonomna etika – izvor morala je u čovjeku samom, on bira normu kojoj će se pokoravati
 - eudajmonizam = cilj je ljudskog djelovanja sreća, blaženstvo
 - hedonizam = užitak je cilj života
 - utilitarizam = svrha je djelovanja korist pojedinca ili zajednice
 - perfekcionizam = cilj je usavršavanje
 - svim tim etikama se suprotstavlja Kantovo shvaćanje o samoodređenju volje: nužnost djelovanja iz poštovanja prema zakonu

ESTETIKA: filozofija lijepog i filozofija umjetnosti

ANTROPOLOGIJA: suvremena filozofska disciplina koja nakon Hegela stupa na mjesto opće metafizike, danas se smatra temeljnom filozofskom disciplinom

Povijest filozofije:

- dijeli se na povijest staroga, srednjega i novoga vijeka

Antička filozofija:

- a) kozmološko razdoblje grč. filozofije
- b) antropološko razdoblje grč. filozofije
- c) ontološko razdoblje grč. filozofije
- d) etičko razdoblje helenističko-rimske filozofije
- e) religiozno razdoblje helenističko-rimske filozofije

Srednjovjekovna filozofija:

- a) problem odnosa vjere i uma
- b) problem univerzalija

Novovjeka filozofija:

- a) filozofija renesanse
- b) empirizam i racionalizam
- c) prosvjetiteljstvo
- d) klasični njemački idealizam

Miletska škola

- **osnovno pitanje:** *što je pratemelj svega, prauzrok, praelement svijeta?*
- × što je pratvar, ono nepromjenjivo?
- × što je izvor, osnovno počelo, početak, element, osnova prirode, supstancija svega što jest?
- **predstavnici:**
- Tales:** sve je voda
- Anaksimenes:** sve je zrak
- Anaksimandar:** praosnova svega je *aperion*; nešto beskonačno kvalitativno neodređeno; izdvajanjem iz njega nastaju toplo i hladno a iz njih konkretne stvari
- zastupaju monističko i materijalističko gledište
- svaka tvar je prožeta životom(hilozoizam)
- tvorci su pojma prirode

Pitagorejska škola

- red, sekta: "*pitagorejski savez*" – disciplina i obredi orfičko-mističko-moralnog nadahnuća, obveza da intenzivno intelektualno žive
- utemeljitelj: **Pitagora**
- škola na vrhuncu u 5. stoljeću s **Filolajem** na čelu
- polaze od matematike, glazbe i astronomije
- brojevi i brojni odnosi su ono najvažnije, u svim praktičnim djelima i tehničkim umijećima vide prisustvo broja, mjere, bitan je količinski odnos
- pojam → *kvantiteta*
- "**broj je bit svega**", brojevi su počelo prirode, vječni i nepromjenjivi, prapočela matematike su prapočela svih stvari, *svemir je harmonija i broj*
- matematička spoznaja je uzor spoznaje i znanja uopće
- brojevima su pripisivali simboličke mističke uloge
- *brojevi nisu počela stvari nego su stvari prema njima načinjene*

Heraklit

- neprekidna **promjena, kretanje** je bit svijeta, promjena je apsolutna
- *vatra* je praelement, ona je simbol vječnog kretanja
- bit svijeta kao procesa → *kružni tok izmjene stvari*
- svaka stvar ima svoju **suprotnost**, suprotnosti se slažu
- *svijet je harmonija i borba suprotnosti*
- svijetom vlada **logos**, jedinstveni zakon, poredak stvari, red, uređenje: navodi zakon reda prirodnog događanja i zakon reda kao načelo društvenog života ljudi
- prvi razmatra pitanje **izvora spoznaje**; razlikuje *racionalnu*(prava) i *osjetilnu*(ne zadovoljava) *spoznaju*
- bitno! → **pojam reda i pojam promjene**
- nema bitka - sve je u bivanju

Elejska škola

- izrazito racionalistička
- utemeljitelj: **Ksenofan** – monoteističko, panteističko gledište(sve je jedno, ograničeno, nije nastalo, vječno je i potpuno nepokretno)
- **Parmenid**: suprotna filozofija Heraklitu
- razlikuje dvije spoznaje: *osjetilnu* (lažnu) i *racionalnu* (pravu, znanje)
- *bitak jest – nebitak nije*, misliti znači biti, *misliti = biti*
- ono što jest nije postalo, **bitak je jedan, vječan**, nema mnoštva raznolikosti, *nema kretanja*
- *bitak jest – nema bivanja*
- **Zenon**: Parmenidov učenik, brani njegove ekstremne stavove, Aristotel ga nazvao začetnikom dijalektike

Empedoklo

- tvorac je teorije elemenata
- 4 kvalitativno nepromjenjiva elementa: voda, vatra, zrak i zemlja
- uvodi pojam sila odvojenih od elemenata(ljubav spaja, mržnja razdvaja)

Anaksagora

- ima bezbroj vrsta kvalitativno različitih sjemena, odnosno supstancija, čestica
- nus-objektivni um(svjetski um) je najfinija i najčišća tvar

Atomisti

- **Leukip**: osnivač atomističkog učenja
- **Demokrit**: polihistoričar, najznačajniji predstavnik antičkoga atomizma
- *pojam atoma* proizašao je iz elejskog problema beskonačne djeljivosti: dijeljenje staje kod nedjeljivih čestica – atoma (*atomos* = nedjeljiv)
- **atomi su bitak**, vječni, nepromjenjivi, nenastali, neuništivi, uz njih postoji **neograničen prazni prostor**
- međusobno se *razlikuju* oblikom, veličinom, težinom, tvrdoćom i pokretom; stvari se jedna od druge razlikuju po svojstvima atoma, njihovu položaju i redoslijedu
- **dogaćanje** = **gibanje atoma**(sudaranje, ispreplitanje, odbijanje...)
- *po Demokritu*: dvije vrste spoznaje; *mračna* (dobivena opažanjem) i *prava*(daje ju razum); no i osjetno iskustvo je važno jer je izraz djelovanja i oblika atoma
- svijetom vlada mehanička zakonitost
- svojstva koja pripadaju atomima su prvotna svojstva stvari a boje, zvukovi, mirisi, toplo, hladno(posljedice djelovanja prvotnih svojstava na naša osjetila) su drugotna svojstva stvari
- "ljudima priliči starati se više za dušu nego za tijelo"

Sofisti

- poznavanje govorničkog umijeća i vještine dokazivanja postaju potrebom vremena
- prvi su pravi *prosvjetitelji/poučavatelji* Grčke (s sofist = znalac)
- vide *obrazovnu vrijednost znanja*; usmjereni su praktično-odgojnim pitanjima
- *filozofija* = *sredstvo*
- razvijaju **tehnike uvjeravanja, umijeće dokazivanja i argumentiranja** (uvjeti uspjeha u praktičnom životu)
- kasnije dolazi do iskrivljavanja tog umijeća do *eristike* – isprazna nadmudrivanja koje postaje samo sebi svrhom

- često su izloženi poruzi i ironiji (solist = mudrijaš)
- rehabilitirao ih je Hegel: razvili kritičnost usmjerenu protiv dogmatizma starih
- predstavnici: **Protagora, Gorgije**(poriče mogućnost spoznaje), **Trasimah, Hipija, Kalikle...**
- Protagora: o svakoj stvari postoje dvije tvrdnje, potpuno oprečne, provodi **dijalektiku "za i protiv"**
- "*čovjek je mjera svih stvari*", on je taj po čemu nešto jest ili nije (svjedočanstvo onog vremena)
- *opažaji* su izvor spoznaje no oni su *subjektivni i nepouzdati* (iste stvari se različitim ljudima drukčije čine), *nema istine koja bi objektivno vrijedila za sve* → **relativizam i skepticizam**
- mnogo je putovao: donosi sud o relativnosti etičkih nazora
- čovjek je po prirodi određen na ograničenje nagona
- **mladi sofisti**: nagon je osnova određenja čovjeka

Sokrat

- nije pisao nego je diskutirao("knjiga šuti ako je što pitamo"); naučavanje mu znamo od učenika Ksenofonta, Platona i Aristotela
- smisao čovjekova života je *krepost, poštivanje zakona, samosvladavanje, usavršavanje*
- filozofija ima ulogu *odgojiteljice* (praktično-etička funkcija)
- zagovornik je aristokracije = vladavine najboljih (najbolji su oni koji *znaju*)
- traži *istinu i vrlinu*, protivnik je demokracije → mnoštvo neprijatelja → osuda na smrt
- poštuje zakon do kraja, popio je otrov, herojska smrt → time je stekao još veću popularnost
- **čovjeka ne određuje opažaj nego um**, ne nagon nego *osjećaj dužnosti, moralna svijest i savjest*, mjera svega za čovjeka je umni uvid; mišljenje, spoznaja, istina
- protivnik sofista: potrebna nam je jasna spoznaja jer *onaj koji zna ne griješi*
- **krepost = znanje**: onaj koji zna je dobar, nemoguće je znati i činiti zlo
- bit mišljenja je spoznaja općeg - pojmovna spoznaja
- "**znam da ništa ne znam**"
- *zadatak: osvješćivanje neznanja; metoda traženja:*
- 1) "negativan" korak je ironija, suočavanje sugovornika sa vlastitim neznanjem, znanje je teško
- 2) "pozitivan" korak je majeutika: porođiljska vještina – sugovornik spoznaje istinu i donosi je na svijet
- provodi **induktivni postupak**; pojedince *pita* o raznim stvarima(ljubavi, prijateljstvu...), *dolazi do onog općeg za sve*, stvara *definiciju* kojom daje *tačno pojmovno određenje*(velike zasluge u postavljanju temelja logike)
- Sokrat je intelektualist i moralist
- Nietzsche ga smatra presudnom pojavom te kulture no po tome što od njega počinje njena dekadencija

Kirenska škola: (Aristip, Hegezija)

- naučavaju hedonizam
- dobro = užitak, zlo = bol, neugoda
- smisao života: u osjetilnim, tjelesnim zadovoljstvima

- mudro je prihvatiti manju bol ako ona vodi većem užitku a treba izbjeći ugodu koja vodi neugodi
- ne smijemo robovati zadovoljstvima

Kinička škola: (Anisten, Diogen)

- bespotrebnost je ideal
- trebati malo a i to sužavati
- jednostavan i oskudan život u skladu s prirodom – kultura je na krivom putu
- ravnodušnost spram zakona i obaveza civilizacije
- znanje je potrebno ako služi djelovanju

Platon

- Sokratov učenik
- osnovao je "Akademiju"; filozofsku školu
- utemeljitelj **filozofije politike**; problem politike i socijalne etike ostaju su njegov osnovni interes cijeloga života
- njegova djela su prvi filozofski spisi sačuvani u cjelini(dijalozi u obliku razgovora); najpoznatiji je "**Država**"
- etape Platonova razvoja: *sokratsko, prijelazno, zrelo i kasno doba*
- pod utjecajem je Sokratove etike, elejaca i pitagorejaca
- razlikuje ne samo spoznaje nego i *predmete tih spoznaja*: predmet *umovanja* je prava zbilja(svijet ideja) a *predmet opažanja* je prolazna zbilja(svijet pojava)
- **ideje su vječne i nepromjenjive biti svega**; one su bitak i bit, po njima nešto jest i nije, izvor su, uzrok i uzor svega, materijalne stvari su *odbljesak ideja*
- *dijeli zbilju* na
 - a) istinsku zbilju ideja i
 - b) vidljivi materijalni svijet pojava(sjene ideja)
- u hijerarhiji ideja najviša je **ideja dobra**; ona je izvor bitka i biti(stolar je stolar ako je dobar stolar)
- naučava **objektivni idealizam**
- pojmovi su ideje, ideje su bitak (učinio je opće pojmove bićima)
- **matematika**: matematička određenja su pojmovna, čista, matematika je argument za nauku o idejama
- misaonom svijetu primjerena je umna spoznaja a pojavama vidljivog svijeta odgovara mnijenje
- **vrste umne spoznaje**: znanje o idejama i *predočavanje* matematičke razumske spoznaje
- **vrste mnijenja**: vjerovanje o konkretnim stvarima, pojavama i *nagađanje* o sjenama tih stvari
- **četiri stupnja stvarnosti**: *ideja* (npr. trokuta) → *predodžba* (trokuta) → *pojava* (trokut u opipljivom smislu) → *sjena* (trokuta u npr. zrcalu, vodi)
- spoznaja je sjećanje (prisjećanje duše na sadržaje koje je znala prije stapanja s tijelom i života u ovom svijetu sjena)
- **eros** (ljubav) = filozofska težnja za spoznajom, znanje, mudrošću, dobrim, besmrtnim, lijepim
- **dijalektika** = prava metoda spoznaje

IDEALNA DRŽAVA

- država je nastala iz potrebe ljudi za podjelom rada
 - cilj države je sreća svih građana i zajednice
 - tri staleža idealne države:
 - × **proizvoditelji**: zemljoradnici, zanatlije, ostvaruju dobra za sve pripadnike društva
 - × **vojnici/čuvari**: brane državu od vanjskih i unutarnjih neprijatelja
 - × **vladari**: upravljaju
 - **ideja države = ideja pravednosti**; pravednost znači da svatko radi svoj posao, onaj za koji je sposoban i ne ometa druge u njihovim zadacima
 - država je država samo ako ostvaruje ideju pravednosti, zagovara aristokraciju, vladavinu najboljih (najmudrijih) - filozofa
 - ideju države gradi na analogiji sa prirodom čovjeka: čovjek ima požudni, voljni i umni dio duše; čovjek je pravi tek kad umni dio vodi druga dva, tako je i država prava ona u kojoj vodi umni dio
 - × **proizvoditelji**: *požudni dio države*; mana – gramzivost, težnja za ugodom, vrlina – razboritost, umjerenost
 - × **vojnici/čuvari**: *voljni dio države*; mana – težnja za vlašću i častoljublje, vrlina - hrabrost
 - × **vladari**: *umni dio države*; vrlina je mudrost, mana – nepravda
- Savršena država je mudra, hrabra, umjerena, pravedna*
- **pravednost, umjerenost, hrabrost, mudrost** → četiri temeljne vrline Platonove filozofije
 - glavna *funkcija države je odgoj građana*
 - elementi totalitarnog poretka; pojedinac i stalež se gubi pred zajednicom (u korist sreće društva → nema pitanja osobne slobode i sreće pojedinca)
 - **ideja lijepog**: visoko na hijerarhiji ideja; ona je ideja dobra i istine, ona se ne odnosi na umjetnički lijepo
 - Platon malo cijeni umjetnost; ima *odgojnu zadaću* no svedena je na *puko sredstvo*, ona je "*treća od istine*" (nakon svijeta ideja i svijeta pojava koje su sjene ideja umjetnost je sjena sjene, obmana je, oponašanje, pripada osjetilnoj sferi)
 - dvojnost svjetova (pojave i ideje), rascjep u zbilji je slabost Platonova idealizma, ma to ga upozorava Aristotel

Aristotel

- Platonov učenik i kritičar
- u "Akademiji" bio 20 godina; odlazi biti **učitelj** sinu Filipa *Makedonskog* – *Aleksandru*
- osnovao je svoju školu: **peripatetička škola** (djeluje kao istraživačko i znanstveno središte)
- sistematičar je: daje povijesni pregled i kritiku različitih gledišta o problemu te onda daje svoje mišljenje
- polihistoričar: aktivan u skoro svim područjima ljudskih interesa
- **tvorac je logike**
- sustavno izlaže svoju filozofiju; "Metafizika"
- odgojen u prirodoznanstvenom i realističkom duhu; *za njega nema drugog svijeta do ovog, oštra kritika Platonovih ideja, neprihvata dvojnost svjetovan svakoj stvari*
- **razlikuje tvar i oblik**
- × **tvar**: pasivna mogućnost, postaje zbiljskim tek kad se oblikuje
- × **oblik**: je ono bitno, bit po kojemu nešto jest

"stvar je oblikovana tvar"

- čovjek je duša i tijelo → *duša je oblik tijela*
- prijelaz iz tvari u oblik je kretanje, događanje
- postoji **hijerarhija**, stupnjevitost **oblika** (npr. amorfan kamen, klesani kamen, kameni stup, stupovlje hrama, hram, trg ...) a čitav svijet je ta hijerarhija; vječno kretanje i razvoj, usavršavanje oblika, na vrhu stoji oblik svih oblika, čisti oblik, mišljenje mišljenja, bog, pokretač svega
- zastupa **teleološko gledište**: *svrhovitost vlada svijetom* (telos = svrha)
- četiri su vrste uzroka: **tvar, oblik, uzrok kretanja i svrha**
- postojeće je bit koja se u pojavama sama razvija
- prva supstancija je pojedinačna stvar (čovjek, stol, životinja...) a druge supstancije su vrste i rodovi (opće od pojedinačnog)
- **spoznaja** počinje u *opažanju*, tu dohvaćamo *pojedinačno* a *mišljenje* se zatim induktivno uzdiže do *općeg*, do *spoznaje općih pojmova* → o općem je jedino i moguće znanje
- od njega potječe klasična teorija istine: teorija adekvacije ili korespondencije → tok izvođenja istine je deduktivan i obrnut toku istraživanja
- razlikuje trpni(pasivni) um → prima građu opažaja i djelatni(aktivni) um → čista misaona djelatnost

ETIKA: čovjek po prirodi teži sreći a ona je u **dobru** kojem težimo radi njega a ne radi neke druge svrhe

- *sretan čovjek je onaj koji je razvio umnu prirodu u praktičnoj djelatnosti i u spoznaji*
- **vrline**:
 - 1) *etičke* – vrline volje; izbjegavanje neumnih krajnosti (hrabrost je vrlina između plašljivosti i neustraživosti, ponos, darežljivost, pravednost ... to su sve vrline između krajnosti)
 - 2) *dijanoetičke* – (znanje, razboritost, umovanje); izvor su blaženstva za mudraca
- *čovjek je po prirodi političko biće*: **zoon politikon**, biće zajednice te svoju bit može ostvariti tek u političkoj zajednici ili državi(onaj tko je sam sebi dovoljan je ili zvijer ili bog)
- razlikuje *valjanu vladavinu* kojoj je cilj opće dobro(kraljevstvo, aristokracija, republika) i *lošu vladavinu* kojoj je cilj korist onih na vlasti (tiranija, oligarhija, demokracija)
- *odgoj građana = temeljna funkcija države*
- država treba biti srednje veličine
- *tragedija ima etičku, odgojnu funkciju*, pročišćava, oplemenjuje
- *pjesništvo*(opće) je više filozofska i ozbiljnija stvar negoli histografija (pojedinačno)
- razlika u Aristotelu i **aristotelizmu** (skolastički aristotelizam odnosi se spram njega dogmatski)

Stoicizam

- osnivač **Zenon**
- Hrizip, Seneka, Epiktet, Marko Aurelije...
- razvili su **logiku sudova**: *bitan dio suda je voljni element odluke* (prihvatanje ili odricanje kakva pojmovnog odnosa)
- fizika je samo osnova filozofije a **cilj, svrha filozofije je etika**
- imaju heraklitsku sliku svijeta: svime vlada *logos*(svjetski um, bog, sudbina...), svo događanje je određeno *sveopćom zakonitošću*, spoznaja je moguća jer je ljudski um dio svjetskoga uma(iste je građe kao logos svijeta pa ga može razumjeti)

- bliski su sa kinicima u etici: mudar čovjek prihvaća nužan poredak svijeta i živi prema njemu; živi u skladu s prirodom
- dobro je ono što ljude čini dobrima i obratno, *najviše dobro je besmrtno*
- mudar čovjek je smiren, bez afekata, ne robuje željama
- praktična strana filozofije: filozofija kao sredstvo
- **sloboda** je moguća u području svijesti: proizlazi u *prihvatanju nužnog poretka stvari*
- vode **etiku pomirenja, bespomoćnosti, pasivnosti, fatalizma**
- *stoik* = onaj koji smireno prihvaća iskušenja života
- njihova etika ne teži sreći društva nego pojedinca
- razvili ideju kozmopolitizma

Epikurejska škola

- utemeljitelj **Epikur**, optimistična filozofija
- filozofija jača čovjekovu samosvijest i pokazuje put sreći
- sreća: bezbolan mir i bezbrižnost
- naučava **hedonizam**; no *ugoda znači ponajprije odsutnost bola*
- nisu cilj tjelesna uživanja nego zadovoljstva duha koja proizlaze iz ljubavi, prijateljstva, umjetnosti, pravednosti, čestitosti...
- želi objasniti sve pojave ovoga svijeta i isključiti nepoznate, mistične sile
- *obnavlja Demokritov atomizam* uz novost: atomi spontano skreću s puta te se sudaraju i isprepliću; iz tog proizlazi:
- **bezuzročno događanje, slučaj, dopušta slobodno djelovanje čovjeka** → u njegovoj filozofiji nema mjesta za bogove
- u spoznajnoj teoriji je **senzualist**
- krivo shvaćen i ozloglašen

Skepticizam

- utemeljitelj **Piron** (mnogo je putovao), sljedbenik **Sekst Empirik**
- korijene vuče iz sofizma
- **relativizam i skepticizam**: relativnost doživljaja svijeta, *mi ne možemo spoznati kakve su stvari o sebi, teza i antiteza su uvijek u ravnoteži*
- suzdržavaju se od suda: deset je takvih načina(tropa) kojima skeptik dolazi do suzdržavanja od suda
- znanje o relativnosti vodi do suzdržavanja od izricanja bilo kakvog suda; to je prednost a rezultat je *ravnodušnost, nepomućenost, duševni mir(ataraksija)*
- skeptik se konformistički pokorava okolini u kojoj živi ali bez uvjerenja o ljepoti ili dobroti određenih stvari

Plotin

- najznačajniji **novoplatonist**
- **apsolutni monizam** → *sustav emanacije* (isijavanja)
- *jedno* je uzrok i izvor svega
- stupnjevi su bitka: *um, ideje, duša i materija*
- što je nešto dalje od jednog to ono manje jest(put isijavanja)

Kršćanstvo i filozofija:

- etika ljubavi, nenasilja, praštanja i milosrđa

Aurelije Augustin (rano kršćanstvo)

- manihejska nauka – vječna borba dobra i zla
- militantan kršćanin
- izlaz iz skepse: samoizvjesnost → sumnjam dakle jesam
- **Bog je uzrok i svrha svega**, svemoćan je, premudar i predobar
- *dobro potječe od Boga, zlo je nedostatak dobra*
- prvi u povijesti zastupa **voluntarističko gledište**: volja je nadređena razumu, voljom se čovjek opredjeljuje u vjeri i prihvaća istinu objave, nezavisna je od razuma i svijesti
- problem filozofije povijesti (pita se o smislu povijesnog događanja)
- *pojedincu je na putu spasa potrebna milost Božja i pomoć Crkve*: Crkvina je dužnost da se brine o sudbini i spasu svakog pojedinca kako bi spriječila njegovu propast u grijehu

Srednjovjekovna kršćanska filozofija = skolastika

- *scolasticus* = učitelj
- filozofija postaje predmet školskog poučavanja a ne istraživanja
- filozofija je sredstvo teologije kojim se objašnjavaju i brane dogme (dana istina se potvrđuje a ne istražuje)
- **aristotelizam**: neupitan autoritet i dogma Aristotela (Toma Akvinski → zove ga Filozof)
- razvoj mistike
- *temeljno pitanje* je **pitanje odnosa vjere i uma**, religije i znanosti, teologije i filozofije

Toma Akvinski (srednji vijek)

- *istina uma ne može proturječiti istini objave*
- **um je podređen vjeri**, on joj služi braneći i dokazujući istine vjere, neke temeljne dogme ne može dokazati no to je zato jer one prekoračuju moć uma
- **teologija je nadređena filozofiji** kao znanost o konačnom bitku stvorenih stvari
- Aristotel je za njega jednostavno Filozof, smatra ga vrhuncem spoznaje prirode
- razlikuje **odnos esencije i egzistencije** (razlikovanje materije i forme)
- *esencija* obuhvaća i formu i materiju (esencija čovjeka sadrži formu umnosti i materiju "bičevitosti", ona je potencija)
- *egzistencija* je različita od svega toga, ona je akt
- *Bog jest* po esenciji, njegova esencija je ujedno i egzistencija, on je čisti akt
- materija je stvorena, nije vječna, Bog je izvan svijeta, savršen i svemoguć, spoznaje sam sebe i stvara svijet, uzrok je svega i cilj svih stvari

Ekstremni realizam – platonizam i novoplatonizam, opće postoji realno, što je nešto općenitije to je realnije

Umjereni realizam – priznaje općem egzistenciju ali tako da opća bit individualno oblikuje u svakoj pojedinačnoj stvari

Ekstremni nominalizam – opće nije ništa realno, postoje samo pojedinačne stvari a opće je tek riječ

Umjereni nominalizam – konceptualizam, opće postoji u umu kao pojam a ne realno odvojeno kao bitak

- Crkva je osudila nominalizam i službeno se opredijelila za realizam (iako u sebi nosi panteističku pretpostavku i zaključak)

Giordano Bruno (filozofija renesanse)

- odbacuje sve službene autoritete; *jedini autoritet treba biti razum i slobodno istraživanje*
- u sukobu sa kršćanskom okolinom iz koje je potekao; bježi od njih cijelog života, ulovili su ga, inkvizicija ga je mučila i zatim spalila na lomači, do kraja je odbijao povratak Crkvi
- naučava **beskonačnost svemira i mnoštvo svjetova**
- beskonačnost – središnja tema
- *Bog nije izvan svijeta, on je duša svemira, sila koja je u svemu prisutna*, život u svakoj stvari, uzrok je i počelo svega, sav je u svijetu, priroda je Bog u stvarima → **panteizam**
- svijet je jedan, jedinstven
- mikrokozam je ogledalo makrokozma
- ovaj svijet je jedini kojemu čovjek pripada i koji čovjeku ostaje, na nama je da na njemu izgradimo zemaljski raj
- zlatno doba ljudske povijesti leži u budućnosti
- protivnik religije i svećenik religije beskonačnosti, ljepote i božanstvenosti prirode

Francis Bacon (racionalizam)

- **teži velikoj obnovi**
- *cilj znanosti i filozofije je ovladati prirodom*, opskrbiti ljudski život novim pronalascima i dobrima → **"znanje je moć"**
- za napredak je važan dobro postavljen cilj
- *pogrešan put pružaju tradicija, knjige i autoritet starih*
- središnja pitanja su mu **određenje cilja, kritika i prevladavanje stare logike i izgradnja novog organona (oruđa) znanosti**
- prava i jedina metoda je **indukcija** (od pojedinačnog prema općem)
- naš duh je sputan **idolima**:
 - a) *idoli plemena* – zasnovani su u ljudskom rodu, čovjek po prirodi griješi (unositi više reda i jednakosti u svijet nego što ga ima, služi se predrasudama)
 - b) *idoli spilje* – zablude koje čini pojedinac zbog manjkavosti svoje prirode, odgoja, znanja...
 - c) *idoli trga* – najneugodniji, rezultat su međusobnog odnosa ljudi (sporazumijevanja, govora)
 - d) *idoli teatra* – posljedica su filozofskih dogmi i teorija
- Bacon zahtjeva **OBNOVU**
- sve nade polaže u indukciju kao jedinu valjanu metodu a odriče svaku vrijednost dedukciji... ipak ta dva procesa se isprepliću i nadopunjuju

Rene Descartes (racionalizam)

- otac novovjeke filozofije
- osnivač analitičke geometrije, zasluge za optiku, mehaniku, refleksiologiju i psihologiju
- znanje nam daje *moć nad prirodom*, praktična filozofija
- osnovno pitanje je **pitanje postupka istraživanja**
- traži nekoliko jednostavnih, osnovnih načela kojih bi se mogao lako pridržavati i tako osigurati spoznaju:
 - × **četiri pravila/načela**:
 - a) ništa ne prihvaćamo kao istinito osim onoga što spoznajemo jasno i razgovijetno

- b) analitičko načelo: teškoću treba rastaviti na jednostavne dijelove
- c) načelo sinteze: reda i postupnosti od jednostavnog ka složenom
- d) načelo provjeravanja potpunosti postupka
 - učio u školi; shvatio da ništa ne zna, putovao po svijetu; još je manje znao, zato je odlučio da uči iz samog sebe
 - ruši autoritete tradicije(no to nije skepticizam), kao i Bacon želi sve početi iz početka, "očistiti duh" od zabluda
 - *odlučio je u sve posumnjati* i došao do zaključka *da dok sumnja i misli da je sve krivo nužno je da ono jest dok misli*: istina je dakle: MISLIM, DAKLE JESAM.
 - **Cogito ergo sum.** (cogito mu znači samosvijest, prva istina je *samoizvjesnost svijesti*)
 - *čovjek je za njega misaono biće*, na tome se temelji njegovo racionalističko gledište
 - *samo razum može odrediti što je istinito*
 - dedukcija = postupak postupna izvođenja istina iz prvih intuitivnih, očevidnih istina
 - u jednostavnim zaključcima dedukcija se svodi na intuitivan uvid a u složenim je potrebna indukcija ili nabrojanje.
 - *jasnost i razgovijetnost jamče istinu*
 - razlikuje **dvije supstancije**: duh i tijelo; **misleću i protežnu tvar**
 - sav tjelesni svijet se kreće po zakonima mehanike
 - *jedino čovjek ima dušu*

Baruch de Spinoza (racionalizam)

- Židov u Nizozemskoj
- sljedbenik Descartesa
- izopćen iz židovske komune
- **bit religije** je u uvjerenju a ne u vjeri u dogme, religiozne knjige treba povijesno shvatiti, kritika Biblije
- u prirodnoj borbi za **samoodržanje** pojedinac ima pravo na sve, no ljudi se baš iz te potrebe udružuju u zajednice, odriču prirodnog prava i obvezuju na pokornost vlasti, ako ona radi protiv njihovih interesa oni je mogu smijeniti
- **svrha države** je sloboda
- *ključni pojam* mu je **pojam supstancije**(stvar koja postoji a za postojanje joj nije potrebna nijedna druga stvar)
- suprotno Descartesovom dualizmu zaključuje da je **supstancija nužno jedna**: to je Bog ili priroda → nastavlja **panteističku** sliku svijeta
- supstancija ima beskrajno mnoštvo **atributa**(beskrajni su); ništa nema attribute, nešto ima attribute, Bog ima sve attribute
- ljudi spoznaju samo dva takva atributa: **protežnost i mišljenje**
- **modusi** (stanja supstancije) su konačne, ograničene, jedna drugom uzrokovane beskonačne stvari, izražavaju bit beskrajne prirode ili Boga
- *svijet je splet pojava koje su međusobno apsolutno determinirane*
- *spoznajni problem*: red ideja odgovara redu stvari: dakle spoznaja je moguća
- izlaže svoje glavno djelo "**Etiku**" geometrijskim načelom
- *čovjek je ono bitno, a filozofija je učenje o slobodi*
- *čovjek je modus prirode*, dio prirode, isključuje svaku teologiju
- *svijetom vlada prirodna nepromjenjiva zakonitost*
- *najveća sreća leži u usavršavanu razuma i razumijevanju Boga*

Gottfried Wilhelm Leibniz (racionalizam)

- osnivač Berlinske akademije i njen prvi predsjednik
- jedan od posljednjih polihistoričara → bavio se pravom, diplomacijom, psihologijom, matematikom (utemeljio je višu matematiku neovisno o Newtonu), preteča je suvremene matematičke (simboličke) logike...
- zagovarao je ideje ujedinjenja Europe i Crkava
- **problem supstancija**: *svijet se sastoji od beskrajna mnoštva duhovnih atoma: monada*; one su čista aktivnost, samodjelatnost
- *monade su središta sila*: imaju **moć predočavanja** (percepcije) i **moć požude** (uvjetuje prijelaz jedne percepcije drugoj)
- otklanja protežnost kao bit stvari i na njeno mjesto stavlja *kretanje, neprekidnu promjenu i vrijeme kao dimenziju* te biti
- mikrokozam je ogledalo makrokozma
- svaka monada predočuje čitav jedan svijet
- *hijerarhija* je monada *piramida*: **najniže** su "**gole**" **monade** koje imaju nejasnu predodžbu svijeta a **najviše monade**: "**duše**" imaju samosvijest, predoču jasno
- *svaka je monada samostalna, zatvorena u sebe, nije moguć utjecaj* monada jedne na drugu, one su čiste aktivnosti, utjecaj među njima je moguć jedino posredstvom Boga
- razlikuje **istine uma** i **istine iskustva**, *sva naša rasuđivanja temelje se na dva načela: načelu proturječnosti i na načelu dovoljnoga razloga*
- spoznaja nužnih i vječnih istina nas razlikuje od životinja, uzdiže nas do spoznaje nas samih i Boga, u nama je **umna duša ili duh**, Leibniz je **racionalist**
- prirodno stanje odlikuje nejednakost, borbe među ljudima

Thomas Hobbes (empirizam)

- središte interesa: **problemi čovjeka i društva**
- *država je rezultat društvenog ugovora* (a ne božanska tvorevina)
- prema tjelesnim i duhovnim sposobnostima *ljudi su približno jednaki*; nagon za samoodržanjem uvjetuje nestabilne uvjete za život ljudi → **homo homini lupus** (čovjek je čovjeku vuk), zbog tog je život surov, gubi se poduzetnost i radinost
- *strah o smrti čini ljude sklonima miru* te se oni odriču prirodnog prava društvenim ugovorom (prevladaju dr. pravo)
- **država** = mnoštvo razumom ujedinjeno u jednu ličnost ; ima apsolutnu vlast, ugovor je neopoziv
- **filozofija** je racionalna spoznaja (računanje) posljedica iz uzroka i obratno uzroka iz posljedica
- **predmet filozofije** je prirodno tijelo, država, čovjek

John Locke

- otac prosvjetiteljstva
- **utemeljitelj spoznajne teorije** (*gnoseologije*) kao filozofske discipline
- nije prvi no prvi se tim bavi kao središnjim pitanjem
- *ne postoje urođene spoznaje*; naš duh je prvotno **tabula rasa**-prazan bijeli papir bez sadržaja → **sva spoznaja potječe iz iskustva** a ono je dvovrsno:
 - a) *izvanjsko* – osjetilno iskustvo (izvor su predmeti osjeta)
 - b) *unutarnje iskustvo* – refleksija (izvor su radnje našeg duha)
- **utemeljitelj je empirizma** (izvor spoznaje je iskustvo) i njegov najznačajniji predstavnik

- **prvotna svojstva:** neodvojiva su od tijela neovisno o njegovu stanju i veličini (čvrstoća, protežnost, oblik, pokretljivost, mirovanje)
- **drugotna svojstva:** nisu u predmetima već su sile koje u nama proizvode razne osjete (boje, mirisi, zvukovi, okusi...) → ideje tih svojstava dobivamo osjetilima (takve ideje su subjektivne slike)
- **tri stupnja spoznaje:**
 - a) *intuitivna* – sastoji se u neposrednom opažanju, slaganju/neslaganju dviju ideja, najviša je i najjasnija
 - b) *demonstrativna* – otkriva slaganje/neslaganje posredovanjem drugih ideja (zaključivanjem, dokazivanjem)
 - c) *senzitivna* – osjetna, smatra se spoznajom samo u širem smislu
- Locke vjeruje da naš um nije sposoban spoznati sve tajne svemira ali je sasvim dovoljan da spoznamo sve što nam treba za sretan i moralan život
- **prirodno stanje odlikuje jednakost među ljudima**, ljudi su jednaki, ne smiju si nanositi štetu
- država mora potvrditi prirodno stanje: jamčiti život, slobodu, i vlasništvo.
- zagovara podjelu vlasti na zakonodavnu, izvršnu i federativnu
- narod je trajno suveren
- Locke opravdava pravo na revoluciju, narod ima pravo oduzeti vlast vladaru koji ne poštuje prirodno pravo
- svjesno odvraća filozofiju od velikih zadataka za koje smatra da im nije dorusla

George Berkley (nominalist)

- teolog i svećenik
- **poriče postojanje materije**; tjelesne supstance
- **gledište** mu je čisto **nominalističko**
- Lockeov sljedbenik i kritičar
- empirizam doveo do subjektivnog idealizma
- *predmet spoznaje su ideje* (a one su svi naši doživljaji → dobivene radnjama duha, pamćenjem, maštom...)
- *stvari su samo kompleksi osjeta* → *postoje samo ako su opažene!*
- uz ideje postoji duh koji ih doživljava; one ne postoje izvan duha
- vodi u *solipsizam* (postoji samo Ja sa svojim doživljajima i ništa više) → izbjegava ga time što kaže da je Bog izvor osjeta

David Hume (empirist, skepticist)

- radikalno proveo *empirizam* i doveo ga *do skepticizma*
- **odriče svaku mogućnost spoznaje**; bilo tjelesne bilo duhovne supstancije
- kritički postavlja problem vrijednosti spoznaje, predmete ljudskog uma dijeli na **odnose ideja i činjenica**; ideje spoznajemo *intuitivno* ili *demonstrativno* a činjenice ne tako sigurno.
- postoji načelo uzročnosti među činjenicama: veza između činjenica: jedna je uzrok a druga posljedica, oni su različiti te ne možemo iz uzroka izvesti posljedicu
- asocijacija doživljaja: običaj ili navika da očekujemo onakav slijed stvari kakav smo već doživjeli, doživljavamo vremenski slijed pojava ali ne doživljavamo način niti nužnost slijeda
- **stav** mu je **agnostički i skeptički**: nije moguća objektivno nužna spoznaja
- utjecao na pozitivizam i pragmatizam, utjecaj na I. Kanta
- razum nije dorastao da nam bude vodič u životu, pouzdaniji su vodiči vjera i navika
- treba se držati iskustva

Immanuel Kant (klasični njemački idealizam)

- svojim **kriticizmom** izveo prevrat u povijesti filozofije
- *kriticizam* = *kritičko preispitivanje uma samog*, postavljanje mogućnosti i granica vlastitog uma kritikom
- vidi *krajnje ekstreme u racionalizmu* (nekritičnost i dogmatizam; tvrdi da je razum jedini način spoznaje) i *empirizmu* (spoznaja je samo empirija, nema stvaralačke aktivnosti i uloge subjekta) *te potaknut Humeovim skepticizmom stvara kriticizam*
- tvrdi da nije pitanje *da li* je moguća objektivno vrijedna i nužna spoznaja nego *kako* je moguća
- u spoznaji sudjeluju **objekt i subjekt**: objekt je do sad imao ulogu nepomičnog središta oko kojeg se vrti subjekt pokušavajući spoznati objekt onakvim kakav on jest neovisno o subjektu, no sad se objekt vrti oko subjekta (*kopernikanski obrat*), čovjek dospijeva u središte spoznaje, on je zakonodavac prirode
- **objekt daje sadržaj spoznaje** (ono što spoznajemo) a **subjekt oblik spoznaje** (kako to spoznajemo); od objekta subjekt prima utiske prema oblicima vlastite svijesti i oblikuje ih u iskustvo
- **etička zapovijed** Kantove etike: "*Radi prema dužnosti iz dužnosti.*", dužnost je nužnost djelovanja iz poštovanja prema zakonu, čovjek sam sebi donosi zakone kojima je podložan; samoodređenje, autonomija volje
- **sloboda je pretpostavka odgovornosti i moralnoga zakona** → oni su nemogući bez slobode
- **čovjek pripada dvama svjetovima**: kao *osjetilno biće* svijetu prirodne nužde a kao *biće slobode* umnom svijetu
- **doživljaj ljepote** zasnovan je na bezinteresnom svidanju oblika umjetničkog djela a ne izlazi iz sadržaja djela; forma čini umjetnost umjetnošću

Georg Wilhem Friedrich Hegel

- odlikuje ga enciklopedijska učenost i sistematičnost
- ima smisao za povijesni pristup problemima
- izgrađuje jedan od najvećih filozofskih sustava
- pod dojmom Francuske revolucije, vršnjaci su mu Napoleon i Beethoven
- mogućnost i vrijednost spoznaje možemo spoznati tek spoznajući, ne vjeruje u nemogućnost spoznaje stvari kakva je o sebi (nasuprot Kantu)
- **ideja je Hegelu bit svijeta**; *ideja, um, umnost je ono osnovno, bit i bitak svega*
- *spoznaja je moguća tek uz pretpostavku identiteta svijesti i svijeta*, da subjekt spozna objekt potrebno je da su subjekt i objekt u svojoj biti istovjetni (prirodu i čovjeka prožima ista umna osnova)
- svijet prožima *jedinstvena zakonitost*
- **ontološki monizam**; objekt prestaje biti beživotna supstancija, treba spoznati objektivni subjekt koji je u stalnom kretanju i povezanosti sa spoznajnim objektom
- zakonitost po kojoj se odvija spoznavanje je zakonitost zbilje; logika = ontologija
- **panlogizam** → mišljenje i bitak su istovjetni, zakonitost uma je zakonitost zbilje
- *razlikuje pojavu i zbiljnost*; egzistencija je djelom pojava, ono što je moguće, prolazna je i dijelom zbiljnost-nužni bitak što u sebi sadržava bit
- ideja je ono zbiljsko, um vlada svijetom
- **dijalektika** je *druga bitna značajka Hegelovog učenja*; ona prožima cijeli njegov filozofski sustav; no nije samo metoda nego "duša i pojam sadržaja"; dvostrukost subjektivnog i objektivnog
- dijalektika je logika ali i ontologija

- **podjela dijalektike** na tročlani niz:
 - a) *teza* (afirmacija) – jednostavno postavljanje pojma
 - b) *antiteza* (negacija) – stupanj suprotstavljanja tezi, suprotnost tezi
 - c) *sinteza* (negacija negacije) – ukidanje negacije, stupanj posredovanja koji uključuje prva dva određenja i ukida njihove suprotnosti
- nakon toga sinteza nije završetak nego nova teza za novu antitezu k novoj sintezi: početak novog tročlanog niza
- *svijet je povijest disonancije* a ne hram harmonije
- težio je tome da *uzdigne filozofiju na razinu znanosti*, izradio je sustav filozofije – **enciklopediju filozofskih znanosti**, svaka je pojedina disciplina karika u lancu cjeline jedinstvenog razvoja filozofije kao kruga krugova

LOGIKA: znanost o čistoj ideji

FILOZOFIJA PRIRODE: priroda je drugobitak, *negacija ideje*, *antiteza*, otpor, prepreka; u prirodi je ideja otuđena, izvan sebe; u duhu se vraća sebi i stiče svijest o sebi kao bitu svega

- logička je ideja apstraktna i nesvjesna, u prirodi ideja je u konkretnom obliku no nesvjesna, u duhu ideja je konkretna i svjesna sebe

FILOZOFIJA DUHA: čovjek je najviše prirodno biće/djelo prirode no on je i duh; stupnjevi duha: subjektivni, objektivni i apsolutni duh

Pravo: određen je vanjskim pritiskom, dogovorom ljudi da slobodnu volju zaštite od samovolje

Moralitet: je negacija, antiteza tog pritiska (samoodređenje slobodne volje)

Čudorednost: sinteza prava i moraliteta u kojima pojedinac živi i pokorava im se

APSOLUTNI DUH: pojavljuje se u umjetnosti u obliku zora: osjetnoj pojavnosti, u religiji u obliku predodžbe i čuvstva i u filozofiji u čistim pojmovima

ESTETIKA: ideja lijepog ili ideal, razvoj ideala, sustav pojedinih umjetnosti

- ona je filozofija umjetnosti, njen je predmet carstvo lijepog ali u umjetnosti, ne u prirodi, *osjetilno se u umjetnosti oduhovljava*

FILOZOFIJA je najviši oblik apsolutnog duha; *povijest filozofije* kod Hegela je zapravo *filozofija filozofije*

BITNE ZNAČAJKE HEGELOVE FILOZOFIJE:

panlogizam, jedinstvenost sustava, enciklopedičnost i dijalektička metoda